

ritkoztunk. Ha az ismétlések csak egy esetben fordulnának elő, úgy hajlandóak volnánk feltelezni, hogy szándékoitak. De nála, aki — nem győzzük hangsúlyozni — annyira birtokában van a kifejező eszközöknek, formatechnikája annyira kimunkált és mondanivalója oly nagy mértékben igényes, nem lehetünk elnézőek. S amilyen mértékben fejlődik lírája, oly nagy mértékben fokozódik igényünk.

Ha még szólanivalónk van, úgy ez csak az Athenaeum dicsérete lehet, mert — sajnos — egyetlen kiadónk volt, ki élő költő művét kiadta a centenáris könyvnapra. A művészi borítólap Repcze János festőművész munkája.

SOLYMOS IDA

REMÉNYI JÓZSEF

— *Egy haladó amerikai magyar költő* —

Egy haladó amerikai magyar költőt akarunk bemutatni. Kissé restelkedve mondjuk, hogy „bemutató” akarjuk, hiszen régen kellene ismernünk mindnyájunknak. Akinek Amerikában valami rokona van, azt számon tartja. Különösen most a háború után. A magyar irodalomnak is él több, mint negyedszázada már egy ilyen rokona Amerikában, akiről közönségünk keveset tud. Pedig valaha nem kisebb folyóiratnak, mint a nagyheví Nyugatnak volt a munkatársa. 1912 óta jelennek meg írásai: regényei, elbeszélései, tanulmányai és versei magyar nyelven. Emlékezünk még Kosztolányi Dezsőnek egy húsz évvel ezelőtt írt bírálatára, amelyben Reményi József hatalmas, négykötetes regényéről, az „Emberek, ne sírjátok” című könyvéről igen elismerően nyilatkozik. És ha mindennek ellenére kevesen tudunk róla, arról most az egyszer nem a mi közönségünk tehet, hanem maga a szerző, aki, hogy máris jellemezzük őt, a legcseendőbb, a legszerényebb magyar írók és költők egyike, akinek magyarsága nem szerep, nem is hivatalos küldetés, hanem egyszerűen szólván: sors. Nem azok közé tartozik tehát, akik Magyarországot, a magyar műveltséget külföldön vannak hivatva jól-rosszul képviselni, hanem aki amit elért életében, csakis önmagának köszönheti és amit a magyarságért tett — mert sokat tett — azt a legtisztább szándékú, legönzelelenebb magyarságtudata tette vele. Ma az Ohioi Cleveland egyetemen az összehasonlító irodalom tanára, több nyelven beszél és ír, és angolul ép oly szívesen és könnyen tudja magát kifejezni, mint akár magyarul. Megható olvasni leveleit, amelyeket nyilván amerikai rendszerű írógépen ír, hiányoznak a betűk felül az ékezetek, de ezeket gondosan és hibátlanul pótolja, mint aki minden szavában, minden tétjében vizsgázni akar az egyetemes magyar irodalom láthatatlan bírása előtt.

Verseit is elsősorban ez a szerető gond és aggályoskodás jellemzi. Látnivaló, mint küzd a tiszta magyarságért, a kifejezés tökéletességéért, hogy magányos lelke sóhadjait företlenül és tisztán adhassa át nekünk. Milyen költő Reményi József, aki mint egyetemi professzor, az irodalom bővületében és szolgálatában él? Nyilvánvaló, hogy tudós költő. Alig van

verse, amely ne valami gondolatot sugallana és ez a gondolat valahogy mindig a magyarság sorskérdéseivel van kapcsolatban. Benne, a költőben: a tudós, a magyar és az ember egy. Lelkiismeretes, gondolkozó lény, aki gyöttrődéseit a vers könnyű szárnyára bizza, egyedüli ihletforrása a nyelv, az édes anyanyelv, amelyet nemhogy felejtene, de az idegenség magányában csak egyre jobban szeretni lehet. Ha belemarkolunk versei sokába és találomra felmútaunk belőle néhányat, bizonyos, hogy mindegyikben van valamilyen magyar, vagy európai vonatkozás. De — és ezt jóelőre mondjuk — nyoma sincs bennük annak a hamis és érzélgős hazafiságnak, ami pl. egy külföldön cigányzenét hallgató magyarnak szemébe csalja a könnyet, de költőnek megbocsájtani nem lehet. Hogy mennyire a költészet örök szabályain méri le érzéseit, honvágyát, gyötrelmét a közös és emberi nyomorúság látán, akkor láthatjuk meg világosan, ha költészetének egy-egy csoportjából bemutatunk egy-egy példát, akár abból, ahol a kivándorolt magyarság multbanézését idézi meg, akár abból, ahol a magyarság európai sorsát figyeli, akár abban a legszemélyesebb vonatkozású néhány költeményében, ahol magáról vall.

Hallgassuk csak meg — minden magyarázat nélkül — egy versét, amelyben egy amerikai magyar kocsmában tett tapasztalati élményét mondja el.

Amerikai magyar kocsmában

Ködök előttem, boros ködök,
 korsók előttem, boros korsók.
 Mily titok jár a zajos légben?...
 Életrekelnek a koporsók.
 Kinyílnak s véres arcú holtak
 kérdezik, álmodom kit is ringat.
 Árny-hangukat nem zabolázom,
 engem a csoda meg nem ingat.
 Az ablakon át a telehold
 betekint s így néz írásra is.
 Így néz magyar búzamezőkre,
 boros légben-lelkem hova visz?
 Ez Amerika, a szomszédban
 gyárak, bányák, száguldó gépek.
 Ez Amerika, s bár sebezett,
 ajándékai sokszor épek.
 Ködök előttem, boros korsók,
 ez magyar kocsmá, magyar magány.
 Mily forró itt a fáradt szagú
 munkás, sóhaj kél szava nyomán.
 Mily daloló e sűrű füstben,
 e füstben, ködben, boros légben,
 a reszkető s az izzó emlék,
 multat feddő ez emberlétben.
 Mily legelők, mily süket füvek
 lehelik rám gyötört célukat,

mily felszegett emberlelkek
kergetik bús ámulatukat.
Két barátom, két yankee férfi,
az igazság gondját vállalja,
rabszíjmentes életben fülem
egy távoli hant húrját hallja.
Ködök előttem, boros ködök,
jaj, szállani kell, hova érek?
Egy messzi angyal pillájától
romok szeszélyén békét kérek.

Látjuk, halljuk: nem sírvavigadó búskomor honvágó ez, és mégis
mennyi férfias és mély bánat zeng benne. Vagy hallgassuk meg ezt az
erőteltjes költeményét, amelyben már nemcsak a közelmúlt, de a régmúlt
is hallalja szavát.

Beszél a zsellérmúltú magyar

Káposztán, babon, krumplin éltünk,
így múlt a tél, a jó, rossz tél.
Csakis Istennek volunk gondja,
áldása ma is utólér.

Járónarhánk dehogy is vala,
és birtokunk, persze az sem.
Hol szecskát, hol meg fát vághatunk,
rég tündöklött az ereszén.

A szomszédunkban disznót öltek,
volt ottan, tej, vaj, vén bor is.
Elhnyült a gazda felesége,
s bődorgott ott a jókedv is.

Am mi zsellérek, bezzeg mi sem
kíméltünk duhaj, peckes szót.
Dohány járta át szavainkat,
tréfával vertük a padlót.

Volt pálinkánk is, meg kártyáztunk,
a bakancsmúlt rántk nevetett,
Rossz szag legelt a levegőben,
s ugrattuk a menyecskéket.

Ország-világ nem tudott rólunk,
meleg odúban veszünk el.
Be ezerszínű mégis a múlt,
könnyek közt játszik szívünkkel.

Van úgy aztán, hogy az Amerikába kijutott szegény zsellért egy-egy
élő alakban mutatja be. Mennyi báj és gyöngédség ömlik el ilyenkor ezen
a kis képen.

Cselédünk apja

Cselédünk apját Péter Pálnak hívják,
 ma nálunk volt, mosolya hajdani.
 Arról beszélt, hogy mikor rendet vágott,
 dehogy tudott, dehogy szomorkodni.

Most nyolcvanéves. Nincsen búzatábla,
 amelyen Istent dicsérné karja.
 Ámde néha a kaszáról álmodik,
 s hogy otthon milyen Péter Pál napja.

Cselédünk apját Péter Pálnak hívják,
 emerre ritkán láott aratást.
 Így szólt: napszámba dolgozott, s szemében
 mégis láttam a régi ragyogást.

Ez a versé már egészen dalszerű élekép. Reményi legjobb versei ebből a fajtából valók. Bemutatunk néhány finom, csipkézett és árnyékolt darabot.

A nap ujjai széttárta

A nap ujjait széttárta,
 megengedte, hogy színeim
 átfussanak rajt' sejtéssel,
 s e fények, színek rímeim
 lettek, míg lábam fáradtan
 ment rímtelen utakon át.
 És este lett és nem tudtam,
 mint köszönisem az éjszakát.

Figyelj ide, forog a föld

Figyelj ide, forog a föld;
 színiültig vérrel a pohár.
 Nagyot hörpönt, ki sosem ölt,
 s most gyilkol, mint ki arra vár,
 hogy hol a után bort iszik,
 figyelj ide, forog a föld,
 ki a holnapban így bizik,
 tán tudja, hogy ma miért ölt.

Dalszerű versei közül különösen kedveljük a most következőt:

Csavargó

A fa tövében kenyeret eszik,
 az országutat megeszi a messzi.
 A fa tövében friss vizet iszik,
 a patakot a felhőtlen perc issza.

Majd há'ára dől, kék eget bámul,
 a kék ég viszont rongy ruháját nézi.
 Szegény ember, tán csavargó, alszik,
 s a mulcsőség is áloniba merül.

És most hallgassunk meg két személyes vonatkozású verset. Az egyiket pozsonyi és érsekújvári barátaihoz írta. Számot vet benne emlékeivel, azzal a soha el nem múlóval, amely az embert szülőföldjéhez köti.

Jegenyék nélkül

(Üzenet pozsonyi és érsekújvári barátainknak.)

A sorban én is álltam, akár ti,
 előttem ment a Halál láthatlan,
 Kapuban álltam, keriben sétálva
 könnyet ontotam megváltathatlan.
 Én is kérdém a bölcsőtől mért buta,
 s az ostobáól miként lett okos.
 Én is kergettem szerencsét, mint ti,
 s a vak út várt, hol sáros, hol poros.
 Higyjétek, zavart engem is a gond,
 és tenyeremből kihótt az ököl.
 Pompázó hajnalt, pompás napnyugtát
 néztem, mint aki csodát örökölt.
 S bennem is, bennem, fegyenc volt a hit,
 fanyar pribékként kezeltem olykor.
 Bennem is, bennem, elkalandozott
 a tündér emlék, kék szem, ifjúkor.
 S ha tudnátok, o honi cimborák,
 hogy féltettem a csirát, izlésem,
 ha tudnátok a rút viharában
 miként féltettem szép gyötrődésemm,
 megértenétek — így is értitek —
 hogy mért hű a szín a távol lombján,
 s hogy gyász-időkben, jegenyék nélkül,
 mért áll őrt versem a sors tébolyán.

Nem állhatjuk meg, hogy külön is rámutassunk, mily szemérmesen vallja meg magyarságát ebben a versében a költő. Hailottuk, azt mondja: megértik a régi társak, hogy távoli lombon, az elszakadt baráton miért hűséges a szín, vagyis valódi, az igazi, a régi, — hiszen lehet „jegenyék nélkül gyász-időkben“ is hűnek maradni, mert versével áll őrt a kor tébolyán. A másik versében szintén vallomást tesz a költő, de itt költői hitvallását halljuk. Nem véletlenül ajánlotta Babits Mihály emlékének.

Antik és új

(Babits Mihály emlékének)

Magyar szót sirtam ma a levegőbe,
nyárvégi hajnal, a nap felkelőbe,
az égről éret színek néztek rám.
Hova baktatok egyedül? — kérdeztem,
s ha nem kérdezem, azt bizony érzem,
hogy ezer kérdés árvája a szám.

A földgolyón most itt mozgok, s eltűröm,
hogy elfáraszson öröm, még több üröm,
honom íme a magány, antik s új.
Lánc nem csikorog kezemen, lábamon,
megrúgdalt kőnek követek utamon,
olykor azt véltem rám dűl minden súly.

És kacagtam, ha nem védeít a bánat,
és hú páncélnak hívtam a munkámat,
s a must íze szól: ne távozz innen.
S bár örök törvény, hogy a lélek szenved,
mar a mindennap, békéd jövő csended,
a neve ésből sikerült hinnem.

Ős-Pannónia széléről indultam,
yánkeeföldön ég-kaparón, ámultam,
megfogóztam az álom karjába.
Am tudom, tudom: a halál mélyébe
merítem éltet, a titok rémébe,
mindenki belép igaz sírjába.

Körültékinték: lármás lett az ucca,
magyar szavam itt nem hősteit, csak furcsa,
merengő szívem, jaj, szaporán vert.
Ismeretehül mentem én, halandó,
itt-ott megismert, ki maga mulandó,
nem kártyáztam s mégis a halál nyert.

Felűnő, hogy mennyire hajlik ez a költő a bölcséleti elmélyedésre. Igen, valóságos bölcselő költő. Mi is lenne más, amikor a maga sorsának, meg magyar voltának kérdése nem a mindennap gyakorlati bajainak hányattatásában vetül ki belőle, hanem gondolatainak át érik kifejezéssé. És érdekes, nemcsak gondolatainak furcsa villódzásával hat ránk, hanem inkább verssorainak bánatos lejtésével. Érezzük, ebben a költőben a melancholia értelmes szavakban akar megnyilvánulni, de a szavakon átizzik mégis a viszafojtott érzelem. A lét kérdésének gyakori felvetése nem véletlen. Hiszen, benne, mint magányosan élő, rég elszakadt magyarban, élő valóság ez: hol az ő hazája? Amerikában él, angolul tanít, Európával oktatja növendékeit, és ha legti kosabb gondolatait akarja elmondani, önkéntelenül is magyarul kezd írni. *EURÓPA* című ciklusának egyik kis versét idézzük

most, és figyeljük meg, a mult, az európai mult képeinek egymásra boruló színes képei után, mily nagyszerű erővel csap tel a lét roppant titkának felfedezése.

Európa

Európa szomjas,
íme italom.

Európa rémült,
árny a sors-falon.

Európa éhes,
íme, ételem.

Európa téboly
szín az életein.

Európa fáradt,
íme karszékem.

Európa sajgó
gyökerem nekem.

Amerikában élő nagy kritikuskunk, Ignotus, a tőle megszokott, bár csak kivételes esetekben éreztetett lelkesedéssel ír a clevelandi Szabadság című lap egyik számában Reményi Józsefről. Hadd idézzük néhány nagyon találó sorát. Azt mondja Ignotus Reményi költészetéről:

„Költőnél a vers úgy nő ki anyanyelvének lejtéséből és szóanyagából, mint szobrásznál a szobor a márványból, az ércből, a fából, amelybe belelátta. S más nyelvre úgy nem lehet igazán lefordítani, ahogy a márványszobor nem ugyanaz, ha ércből van, vagy fából faragják ki. Reményi is, minden más nyelven elmondhat akármit, fejtegethet, elmélkedhet, de amikor verset ír, akkor maga a magyar nyelv szól ki belőle és rajta keresztül.“ Ha egykori nagy kritikuskunk így látja Reményit, még pedig Amerikában, tehát ugyancsak különösképp érezve az anyanyelv varázsát, mi csak csöndesen és meghatottan bólinthatunk rá. Ignotus idézi Reményinek a Niagara című verséből ezt a strófáit:

E hullámokban nem lehet aludni.
E roppant zajban nem lehet hazudni.
Legyen áldott ez ébresztő s időtlen,
az örökléttel versenyző zene.
Legyen áldott e száz hátárba szóló
kőnek trombita, lelkembe sodródó
komoly s vidám hang, jajja s kelleme.

Igen, bizonyos, hogy Reményi ezt csak magyarul tudta így elmondani. És mégis: milyen jellemző rá az a kis versikéje, amelyben — „babértalanul“ — mint mondja, verselget, csak úgy a maga öröme. Búcsúzzunk tőle ezzel a háború alatt írt versével, de azzal az izenettel megtoldva, hogy szívünkbe zártuk őt, számontarjuk és testvéri együttérzésünk nem fog csökkenni iránta.

Babértalanul

Verselgetek babértalan,
eb ura fakó!
Próbál ugyan gátat vetni
a világra.

No de mégis verselgetek,
ilyen vagyok én.
Díszl lá tam a csavargónak
Iyukas süvegén.

Nem kérdezi senki versem,
ámde dalolok.
Volt gályarab, aki mégsem
élt, mint egy halott.

KÉPES GÉZA